

УДК 94(477.83/.86):283/289

Ігор ПИЛИПІВ*Івано-Франківський навчально-науковий інститут менеджменту
Тернопільського національного економічного університету***Тетяна ГОРАН***Інститут історії, політології та міжнародних відносин
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника***БЛАГОДІЙНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ
у 20-30-ті роки ХХ століття**

В статті на основі архівних джерел розкривається благодійницька діяльність Української Греко-Католицької Церкви в період Другої Речі Посполитої. Показана участь митрополита й духовенства Галичини у створенні притулків для дітей-сиріт та інвалідів, які постраждали внаслідок воєнного лихоліття. Проаналізовано роль сестер-служебниць та інших чернечих згромаджень у створенні належних умов для дітей-сиріт.

Ключові слова: *Греко-Католицька Церква, добродійна діяльність, митрополит, єпископ, діти-сироти, дитячі притулки.*

У період воєнного лихоліття та післявоєнні роки благодійницька та добродійна діяльність духовенства ГКЦ була достатньо різноплановою. Вона проявлялася, перш за все, у сфері освіти, культури, а також щодо найбільш вразливої категорії українського населення - дітей і молоді, які потребували соціальної опіки. Значна грошова й матеріальна допомога надавалася ієрархами, рядовим духовенством, чернецтвом, різними релігійними товариствами та фондами для підтримки мережі українського шкільництва. Це проявлялось у таких формах, як індивідуальні добровільні пожертви, встановлення іменних стипендій, колективні збори пожертв в деканатах і єпархіях, організація добродійних заходів для збору пожертв через проведення різного роду заходів релігійно-культурного характеру, реалізація релігійно-духовної продукції тощо.

Значну фінансову і матеріальну допомогу (діловим лісом для будівництва, дровами для опалення) виділяли щорічно Центральна адміністрація столових маєтків митрополії та єпископські ординаріати, а також різні фонди, зокрема «Захист імені митрополита Андрея Шептицького» та інші. Так отець-крилошанин І. Гриник постійно меценував створену ним у Перемишлі в 1935 р. бурсу ремісничої школи¹.

У 1930-х роках митрополит виділяв кошти Союзу промислової молоді в Кракові² Українській гімназії в Ржевицях (біля Праги)³, Українській

¹Загайкевич Б. Освіта і школи в Перемишлі / Б. Загайкевич // Перемишль - західний бастион України. - Нью-Йорк - Філадельфія: Перемиський видавничий комітет, 1961. - С. 280.

²ЦДІАУЛ. - Ф. 358. - Оп. 1. - Спр. 150. - Арк. 30.

³ЦДІАУЛ. - Ф. 358. - Оп. 1. - Спр. 151. - Арк. 54.

студентській громаді у Варшаві¹, Управі Центрального союзу українського студентства в Празі², Гуртку українських студентів у Вільнюсі³, Управі бурси імені С.Петлюри в Перемишлі для дітей-емігрантів⁴, Комітету допомоги українським студентам в Бельгії⁵.

Крім добродійної діяльності з підтримки українського шкільництва, ГКЦ проводила і значну роботу із соціального захисту різних верств населення. Уже на завершальному етапі Першої світової війни, а особливо в період ЗУНР та на початку 20-х рр. головна увага митрополита й духовенства була звернена на захист дітей-сиріт та інвалідів, які постраждали внаслідок воєнного лихоліття. Авторитет митрополита, його зв'язки з відомими державними та релігійними діячами, а також майже дворічна подорож країнами Західної Європи та Америки сприяли поверненню до цієї проблеми уваги світової громадськості, що вилилася у наданні значної матеріальної та грошової допомоги для дітей-сиріт й інвалідів війни. Зокрема, вже в 1916 р. за сприяння митрополита Андрея Шептицького та при фінансовій допомозі американського комітету допомоги дітям, організованого сенатором Г. Гувером, у Львові було створено Український єпархіальний комітет опіки над воєнними сиротами у Львові. А впродовж 1918 р. аналогічні єпархіальні комітети створюються в Перемишлі - під патронатом єпископа Й.Коциловського та в Станіславові - під патронатом єпископа Г.Хомишина. В структурі комітетів діяли єпархіальні товариства допомоги. Завдання організацій полягало в попередженні смертності серед українських дітей, наданні допомоги жертвам війни, сиротам і вдовам духовенства, опікунстві над ними, зміцненні взаємовідносин між парафіями. Кожна новоутворена фундація займалася також патронатом покинутих батьками дітей у Галичині та за її межами, утримуючи кілька або кільканадцять захистів у кожній єпархії. Так, у Львівській єпархії на той час було 18, у тому числі й «Захист ім. митрополита Андрея Шептицького», у Перемишльській і Станіславівській єпархиях - по 6 захистів⁶.

При окремих монастирях ГКЦ уже в 1917 р. створюються дитячі сиротинці, зокрема, при монастирі монахів-студитів в Уневі, на утримання якого митрополит особисто вніс 2.100.000 крон і став його першим фундатором і президентом. А 23 березня 1918 р. при монастирі сестер Василіянок у Львові було створено товариство «Захист імені митрополита Андрея Шептицького», яке утримувало сиротинці для дітей-сиріт. Для товариства під сиротинці митрополит передав придбаний за власний кошт масток у с. Посіч Станіславівського воєводства та земельну ділянку в с. Зарваниця на Тернопільщині. Товариство, як було зазначено в статуті,

¹ЦДАУЛ. - Ф. 358. - Оп. 1. - Спр. 146. - Арк. 22.

²ЦДАУЛ. - Ф. 358. - Оп. 1. - Спр. 146. - Арк. 7-8.

³ЦДАУЛ. - Ф. 358. - Оп. 1. - Спр. 146. - Арк. 67, 74-79.

⁴ЦДАУЛ. - Ф. 358. - Оп. 1. - Спр. 146. - Арк. 19.

⁵ЦДАУЛ. - Ф. 358. - Оп. 1. - Спр. 152. - Арк. 38.

⁶Греко-католицька церква і добродійність // Мета. - 1931. - 5 липня.

мало за мету виховувати сиріт, позбавлених батьківської опіки в результаті їх смерті чи загибелі, або занедбаних вихованням у сім'ї¹. Членами-співзасновниками опікунського товариства були єпископи Г. Хомишин (перший віце-президент), Й. Коциловський (другий віце-президент), а також адвокати В. Охримович (третій віце-президент), С. Федак (голова Крайового товариства охорони дітей і опіки над молоддю у Львові), історик О. Барвінський (радник), священники Т. Лежогубський (радник), В. Лициняк (радник), ігумен монастиря отців Студитів К. Шептицький, літературознавець К. Студинський².

Упродовж 1917 - 1920 рр. ієрархи та окремі представники греко-католицького духовенства через входження до їх керівних органів та низових осередків співпрацювали з такими добродійними товариствами, як «Українське крайове товариство охорони дітей і опіки над молоддю», «Українським громадським комітетом» та «Українським фондом воєнних вдів і сиріт», які опікувалися дітьми-сиротами, інвалідами, вбогими сім'ями та іншими зuboжілими жертвами воєнного лихоліття³. Водночас низові осередки названих товариств на місцях тісно співпрацювали за місцем дислокації із чернечими (жіночими й чоловічими) чинами св. Василя Великого, св. Теодора Студита, Найсвятішого Ізбавителя (Редемптористи), св. Йосифа, сестрами Службницями Непорочної Діви Марії, сестрами Милосердя, сестрами Пресвятої Родина, сестрами Мироносицями.

Власне з ініціативи цих чернечих чинів та значним чином за добродійні пожертви ГКЦ й особисто митрополита у 1920-х рр. були відкриті притулки, сиротинці, захисти у Кудринцях (Станіславівське воєводство)⁴, Львові⁵, Бережанах (Тернопільське воєводство) і Болехові (Станіславівське воєводство)⁶, Новосілках (Львівське воєводство), Перегінську (Станіславівське воєводство)⁷, Поморянах (Тернопільське воєводство), Рогатині (Станіславівське воєводство)⁸, Брюховичах (Львівське воєводство)⁹, Убині (Львівське воєводство)¹⁰, Тернополі¹¹, Гошеві (Станіславівське воєводство)¹², Залукві й Долині (Станіславівське воєводство)¹³ та інших населених пунктах Галичини.

¹ Лициняк В. Товариство «Захист ім. митрополита Андрея графа Шептицького для сиріт у Львові» (Його початок і розвиток по кінець 1925 р.) // Богословія. - 1926. - С. 78-84

² ЦДІАУ у м. Львові. - Ф. 572. Український єпархіальний комітет опіки над військовими сиротами, м. Львів. - Оп. 1. - Спр. 13. - Арк. 18.

³ ЦДІАУ у м. Львові. - Ф. 572. - Оп. 1. - Спр. 1. - Арк. 5-8.

⁴ ЦДІАУ у м. Львові. - Ф. 408. Греко-католицький митрополичий ординаріат, м. Львів. - Оп. 1. - Спр. 184. - Арк. 1-27.

⁵ ЦДІАЛ. Ф. 408. - Оп. 1. - Спр. 194. - Арк. 1-16.

⁶ ЦДІАЛ. Ф. 408. - Оп. 1. - Спр. 229. - Арк. 1-30.

⁷ ЦДІАЛ. Ф. 408. - Оп. 1. - Спр. 234. - Арк. 1-9.

⁸ ЦДІАЛ. Ф. 408. - Оп. 1. - Спр. 235. - Арк. 1-26.

⁹ ЦДІАЛ. Ф. 408. - Оп. 1. - Спр. 239. - Арк. 1-80.

¹⁰ ЦДІАЛ. Ф. 408. - Оп. 1. - Спр. 249. - Арк. 1-5.

¹¹ ЦДІАЛ. Ф. 408. - Оп. 1. - Спр. 259. - Арк. 1-14.

¹² ЦДІАЛ. Ф. 408. - Оп. 1. - Спр. 263. - Арк. 1-20.

¹³ ЦДІАЛ. Ф. 408. - Оп. 1. - Спр. 264. - Арк. 1-11.

Тут необхідно зазначити, що відкриття захоронок було нелегкою справою, оскільки, згідно чинного в Польській державі шкільного законодавства, для цього потрібна була згода Львівської шкільної кураторії, яка, у свою чергу, вимагала низку різного роду дозволів та свідоцтв, перш за все, про наявність педагогічної освіти в тих, хто буде опікуватися дітьми в названих закладах¹. Водночас названі дитячі заклади не визнавалися шкільною владою як виховні, а тільки як «інституції опікунського характеру», які надавали моральну та матеріальну допомогу дітям². У зв'язку з цим, діяльність цих закладів, за розпорядженням митрополичого ординаріату, була під постійним контролем місцевих владик, деканатів та парохіяльних священників за місцем їх знаходження. У розпорядженні наголошувалося, що захоронки, сиротинці, притулки є виключно закладами церковними, а тому проводити перевірку їх діяльності державні органи (шкільна кураторія та її структури в повітах) можуть лише за погодженням з митрополичим ординаріатом та за участю його представника .

Незважаючи на фінансові та матеріальні труднощі, а також перешкоди владних органів, за даними церковних шематизмів 1924 - 1939 рр., картина динаміки сирітських закладів під опікою Чину сестер Службниць була такою (Таблиця 1)^{4, 5, 6}:

Таким чином, наведені дані свідчать, що кількість сиротинців станом на 1939 р., порівняно з 1925 р., збільшилась майже вдвічі, хоча кількість вихованців лише на 321 особу. Причому це збільшення відбулося у період 1930 - 1939 рр., що, на нашу думку, зумовлено кількома причинами, а саме: до сиротинців потрапили діти, батьки яких померли або із сімей, які потрапили у скрутне матеріальне становище (особливо багатодітних) й не могли матеріально утримувати дітей в належних умовах. Що ж до збільшення кількості самих сиротинців, то це є як свідченням значної

¹ЦДАЛ. - Ф. 179. Кураторія Львівського шкільного округу, м. Львів. - Оп. 5. - Спр. 72. - Арк. 3.

²Парохіальні захоронки // Львівські архієпархіальні відомості. - 1936. - Грудень. - С. 145-147.

³Дитячі півоселі й сиротинці // Львівські архієпархіальні відомості. - 1937. - Червень. - С. 93.

⁴Шематизм всего духовенства греко-католицької Львівської митрополичої архієпархії на рік Божий 1924. - Львів: Накладом архієпархіального духовенства, 1924. - 346 с.; Шематизм всего греко-католицького клира злучених епархій Перемиської, Самбірської, Сяніцької на рік Божий 1924. - Перемишль: Накладом епархіального духовенства, 1923. - 117 с.; Шематизм всего клира греко-католицької епархії Станіславівської на рік Божий 1925. - Станіславів: Накладом клира епархіального, 1925. - 325 с.

⁵Шематизм всего духовенства Львівської митрополичої архієпархії на рік Божий 1930. - Львів: Накладом кооперативу «Власна допомога», 1930. - 164 с.; Шематизм всего греко-католицького клира злучених епархій Перемиської, Самбірської, Сяніцької на рік Божий 1930. - Перемишль: Накладом епархіального духовенства, 1930. - 258 с.; Шематизм всего клира греко-католицької епархії Станіславівської на рік Божий 1929. - Станіславів: Накладом клира епархіального, 1929. - 186 с.; Шематизм всего клира греко-католицької епархії Станіславівської на рік Божий 1930. - Станіславів: Накладом клира епархіального, 1930. - 194 с.; Шематизм всего клира греко-католицької епархії Станіславівської на рік Божий 1931. - Станіславів: Накладом клира епархіального, 1931. - 194 с.; Шематизм всего клира греко-католицької епархії Станіславівської на рік Божий 1931. - Станіславів: Накладом клира епархіального, 1931. - 194 с.

⁶Шематизм всего духовенства Львівської митрополичої архієпархії на рік Божий 1938. - Львів: Накладом митрополичої консисторії, 1938. - 114 с.; Шематизм всего греко-католицького клира злучених епархій Перемиської, Самбірської, Сяніцької на рік Божий 1938/39. - Перемишль: Накладом греко-католицької єпископської консисторії, 1938. - 168 с.; Шематизм всего клира греко-католицької епархії Станіславівської на рік Божий 1938. - Станіславів: Накладом клира епархіального, 1938. - 216 с.

меценатської допомоги з боку ГКЦ, так і намаганням створити дітям-сиротам відповідні сприятливі умови для проживання й виховання. Про це свідчить і збільшення кількості монахинь-виховниць у сиротинцях.

Динаміка утримання дітей-сиріт у сиротинцях під опікою сестер-служебниць в 1925-1939 рр.

Таблиця 1

Епархії	1925			1930			1939		
	Кількість сиротинців	Кількість працюючих монахинь	Кількість дітей	Кількість сиротинців	Кількість працюючих монахинь	Кількість дітей	Кількість сиротинців	Кількість працюючих монахинь	Кількість дітей
Львівська	18	74	2590	15	67	2341	16	112	2457
Перемишльська	16	64	1276	20	76	1373	37	181	1735
Станіславівська	11	51	1683	23	106	1796	33	136	1678
Всього:	45	189	5549	58	249	5510	86	429	5870

Під опікою інших чернечих згромаджень (сс. Йосафаток. сс. Василянок. сс. Милосердя, сс. Студиток, сс. Пресвятої Родини) у Львівській, Перемишльській та Станіславівській епархіях станом на 1937-1938 рр. перебувало 42 захоронки, в яких утримувалося понад 800 дітей-сиріт¹. Майже в половині цих захоронок перебувало від 30 до 80 дітей, а в решта - до 30 вихованців^{2,3}.

Із чоловічих чернечих чинів отці-студити опікувалися захоронкою в Уневі, де утримувалося 40 сиріт-хлопчиків, та у Львові, де перебувало 24 хлопчики .

Однак, незважаючи на наявність відносно значної кількості дитячих благодійних закладів, в тому числі й під опікою ГКЦ, за різними даними, ще близько 10 тис. сиріт знаходилися поза притулками⁵. Окрім того,

¹Шематизм всего духовенства Львівської митрополичої архієпархії на рік Божий 1938. - Львів: Накладом митрополичої консисторії, 1938. - 114 с.; Шематизм всего греко-католицького клира злучених епархій Перемиської, Самбірської, Сянської на рік Божий 1938/39. - Перемишль: Накладом греко-католицької єпископської консисторії, 1938. - 168 с.; Шематизм всего клира греко-католицької епархії Станіславівської на рік Божий 1938. - Станіславів: Накладом клира єпархіального, 1938. - 216 с.

²Шематизм всего духовенства греко-католицької Львівської митрополичої архієпархії на рік Божий 1927. - Львів: Накладом священничої кооперативи "Власна допомога", 1927.

³Шематизм всего греко-католицького клира злучених епархій Перемиської, Самбірської, Сянської на рік Божий 1932. - Перемишль: Накладом єпархіального духовенства, 1932. - С. 110 (117 с.)

⁴Шематизм всего духовенства Львівської митрополичої архієпархії на рік Божий 1935/36. - Львів: Накладом митрополичої консисторії, 1935/36. - С.358-370 (400 с.)

⁵ЦДІАЛ. - Ф. 358. Шептицький Андрей-Олександр (1865-1944), митрополит греко-католицької церкви, граф. - Оп. 1. - Спр. 115. - арк. 66.

матеріальної підтримки потребували й діти, сім'ї яких перебували на грані виживання. У зв'язку з цим, митрополичий ординаріат у 1939 р. видав «Розпорядок про захоронки й дитячі садки», в якому зверталася гостра потреба їх поширення на території Галичини. Йшлося, власне, про створення дитячих садків для дітей дошкільного віку і таких же ясел, але під назвою «захоронки» для дітей в основному 7-11 років. Зокрема, у розпорядженні відзначалося, що «доки нема в громаді окремого будинку й садку для ведення цих інституцій, треба старатися, щоб садок був ведений коло церкви, чи в городі якогось господаря, а захоронка в будинку читальні або Народного дому, або кооперативи». Крім того, митрополичий ординаріат наголошував і на організації дитячої зайнятості під час весняно-літніх польових робіт, коли батьки були зайняті, а діти опинялися поза їхнім контролем, зазнаючи шкідливого впливу вулиці. Тому рекомендувалося чернечим згромадженням у період посиленої зайнятості населення на польових роботах, утримувати дітей у захоронках цілий день, а не тільки до полудня, як це було зазвичай¹.

Незважаючи на укладений 1925 р. конкордат, який формально урівнював ГКЦ із Римо-Католицькою і визнавав певні соціальні гарантії з боку уряду для греко-католицького духовенства, однак реально ця матеріальна допомога була мізерною, оскільки цих коштів навіть не вистачало для соціального захисту вдів і сиріт померлих священників². Тому основний тягар витрат для підтримання належного життєвого рівня священничих вдів і їх дітей-сиріт ГКЦ змушена була брати на себе, для чого теж створювалися й функціонували відповідні благодійні фонди.

Українські ієрархи неодноразово висловлювали свою стурбованість із приводу відсутності належного соціального захисту українських дітей з боку держави. Так, у пастирському листі 1931 р. Станиславівський єпископ Г. Хомишин підкреслював, що «державна нічим не причиняється до удержання установ харитативних, церковних і релігійних. Польські установи більш засібні, в польських установах на многі недомагання дивляться нераз через пальці, а в українських ті приписи є часто притокою заборони»³.

Для підтримки добродійної діяльності українських єпархіальних комітетів Міністерство праці і суспільної опіки надавало лише одноразові субсидії. Зокрема, із запланованих у 1931-1932 рр. державним бюджетом 6 млн. злотих на суспільну опіку захистів Львівської архієпархії було виділено лише 96 тис. злотих, а найбільший захист сс. Василіанок у Львові взагалі нічого не отримав. У 1931 р. в Львівській єпархії налічувалось 16 захистів під опікою чернецтва, з них 15 не мали державного забезпечення⁴. Водночас утримання однієї захоронки на місяць приблизно на 50 дітей

Розпорядок митрополичого ординаріату про захоронки й дитячі садки // Мета. - 1939. - 21 травня

²Конкордат. Дослівний текст польсько-ватиканської угоди // Діло. - 1925. - 24 лютого.

³Хомишин Г. Пастирський лист про політичне положення українського народу в Польській державі // Нова зоря. - 1931. - 22 березня

⁴Український комітет допомоги безробітним і убогим // Львівські архієпархіальні відомості. - 1931. - 15 грудня. - С. 6-7

обходилася в 350 зл. Держава, навіть якщо й давала субсидії, то вони не перевищували 100 зл. на місяць, що було вдвічі менше, як виділялося для таких же польських захоронок¹. Тому, крім добровільних пожертв українського громадянства, яких теж не вистачало, ієрархам ГКЦ доводилося залучати й кошти, отримані від доходів із вдало проведених фінансово-економічних операцій із нерухомістю, зокрема, церковними і монастирськими землями, а також від продажу ділової деревини та речей і предметів релігійного призначення, видавничої діяльності, здавання землі та лісових масивів в оренду тощо.

До соціальної опіки ГКЦ намагалася долучити й українські товариства. Зокрема, 17 березня 1933 р. у Львові було створено крайову організацію - Українську раду суспільної опіки (УРСО), до складу якої увійшли представники від Львівського, Станіславівського та Перемишльського єпископських ординаріатів, а також від Головних управ «Рідної школи», «Просвіти», «Крайового товариства охорони дітей та опіки над молоддю», «Української захоронки», «Товариства вакаційних осель», «Товариства прихильників освіти», батьківських комітетів Української державної гімназії у Львові, філії Української державної гімназії та Дівочої гуманітарної гімназії «Рідної школи», школи імені Маркіяна Шашкевича, «Союзу українок», «Українського гігієнічного товариства», «Українського лікарського товариства» та «Українського спортивного союзу». Свою роботу УРСО спрямовувала на координацію дій у сфері суспільної опіки, щодо виявлення та влаштування дітей-сиріт, розширення мережі опікунських закладів, поширення інформації про них та правових знань про соціальну опіку .

Таким чином, добродійна діяльність ГКЦ була важливою справою не лише з погляду християнських цінностей, які проповідувала Церква, а й важливою політичною справою в умовах тотальної колонізації українського населення.

Опікуючись дітьми-сиротами, підтримуючи дітей з бідних сімей, представники ГКЦ та світська інтелігенція краю рятували та виховували громадян, вірних своїй етнічній приналежності.

Важливу роль у розвитку національного шкільництва відіграло й те, що чимало греко-католицьких священиків і особисто митрополит А. Шептицький виступали меценатами як для розбудови навчальних закладів, так і в навчанні здібних учнів і студентів, надаючи їм певні кошти для здобуття освіти, що було характерним для них не лише з погляду християнської моралі, яку вони проповідували, а й з погляду національної політики, яку від часу свого виникнення постійно провадила й відстоювала ГКЦ.

¹ ДАІФО. Ф. 2. Станіславівське воєводське управління. - Оп. 4. - спр. 209. - Арк. 19.

² Українська рада суспільної опіки // Діло. - 1933. - 6 травня

Ihor PYLYPIV, Tetiana HORAN

GCC CHARITY in 20-30's years of the XXIII century.

The article deals with the Ukrainian Greek Catholic Church charity on the basis of the archived sources in the period of the Second Rzeczpospolita. The participation of metropolitan and clergies of Halychyna in creation of orphanage for orphans and disabled that suffered from military actions is considered. The role of sisterhoods and other monastic communities in the creation of proper conditions for orphans is analysed.

Keywords: *Greek Catholic Church, charity, metropolitan, bishop, orphans, orphanages.*